

Trabzon Halkının Dünya, Dünyalık ve Ekonomik Kazanç Algısı:

Özgüvenden Pragmatizme Uzayan İnce Yol

Büşra Karakuş* – M. Yavuz Alptekin**

Özet

Bu çalışma Trabzonlu olan ve Trabzon’da yaşayan insanların dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algılarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma doğrultusunda Trabzon ilinde doğmuş olan ve Trabzon’da yaşayan 100 kişi ile görüşülmüştür. Verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen anket verilerinin analizinde SPSS programından faydalanılmıştır. Az sayıdaki açık uçlu ama kısa cevaplı mülakat sorularının analizi ise manuel olarak değerlendirilerek, yorumlanmıştır. Yürütülen çalışmanın sonucunda, ortalama Trabzon insanının özgüveni yüksek, varlıklı ve zengin olmayı önemseyen, ekonomik dinamizme sahip, paraya ve para kazanma yollarına önem veren, alımlı ve gösterişli yaşamayı seven bir insan tipolojisine sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Ekonomik kazanç, Dünyalık algısı, İktisadi zihniyet.

Giriş: Trabzon’da Toplum ve Ekonomi

Trabzon, 10 bin yıllık medeniyet hayatına sahip bulunan Küçük Asya’nın Karadeniz kıyısında en az üç bin yıllık siyasi, sosyal ve ekonomik geçmişiyle önemli yerleşimlerinden birisi konumundadır. Günümüzde de, özellikle Doğu Karadeniz denince Trabzon anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın bulguları bu yönüyle Doğu Karadeniz’in diğer şehirlerine de teşmil edilebilecek durumdadır.

Trabzon adının kökeni üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Tarihi kaynaklarda Trabzon şehriden ilk söz eden M.Ö 400 yılında bölgeye gelen Ksenophon’dur. Trabzon ismi son şeklini alana dek bir takım değişiklikler geçirmiştir. İlkçağda şehre Trapezus veya Trapeza denilmiş, batı dillerinde de bir süre Trapezunte, Trebizonde gibi değişik isimlerle anılmıştır. Ortaçağ Müslüman yazarları tarafından şehre, Trabezunde veya Atrabezuni (Atrabезun) denilmiştir. Bazı batılı yazarlar Trabzon kelimesini Trabezonde, Trabexonde, Trabezonda, Trebisond, Trapezunt, Trabison şeklinde okuyup, anlamının kum renginde iki başlı gümüş kartal yuvası ve altın kartal ağzı olduğunu belirtmişlerdir (Öksüz, 2006: 17).

“Tarihi süreçte Trabzon, her bir yüzyılda devletlerarası öneme haiz onlarca seyyah ve devlet adamını ağırlayan; Avrupa ve Asya medeniyetlerinin buluşma noktası, Arap ve Slav milletlerinin tanışma sahası; muazzam Roma ve Osmanlı imparatorluklarının doğuda yer alan

* Sosyolog.

** Doç. Dr. KTÜ. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü.

siyasi, askeri ve ticari öneme sahip önemli bir merkezdir. Sahip olduğu ulaşım ve iletişim şartlarının sağladığı kolaylıklar sayesinde Trabzon, bağlı olduğu merkeze yönelik siyasi ve askeri tehlikeleri ilk elden gözlemlemeye ve gerekli olan önlemleri almaya müsait yapıda olmuştur” (Aygün, 2008: 75).

Öteden beri ticari açıdan dikkatleri çeken Trabzon, Boğazlar ve Ege yoluyla Akdeniz ve Avrupa’ya bağlanmasının yanı sıra Karadeniz üzerinden Rusya’ya ve Avrupa içlerine giden yolların kavşağında bulunuyordu. 11. yy’daki bu ticari önemin yanı sıra askeri bir üs olarak da kullanılmıştır (Öksüz, 2006: 25).

Korunaklı bir koya sahip olan ve hinterlandı ile bağlantı sağlayabilen Trabzon bu özellikleri sebebiyle ilkçağlardan itibaren Doğu Karadeniz’in en mühim limanı haline gelmiştir. 10.yy’a gelindiğinde Trabzon artık tüccarların uğrak yeri, bütün Grek mamülü kumaşların ve İslam ülkelerinden ithal edilen her türlü kumaşın gelip geçtiği bir ticaret şehri idi. Trabzon bu özelliği ile ortaçağ boyunca ticari özelliğe sahip bir iskele görevi görmüştür. Nitekim bu dönemde İran vasıtası ile Orta Asya’dan ve Hindistan’dan gelen mallar, Trabzon limanı üzerinden İstanbul’a sevk edilip, Akdeniz ve Avrupa ülkelerine dağıtılıyordu. Dolayısıyla Trabzon, ortaçağda muhtelif milletlere mensup tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir Pazar yeri olmuştur. (Öksüz, 2006: 211,212)

13. yy. da Trabzon önemli bir ithalat ve ihracat merkezi olmuştur. 13. yy. da Türkler (Selçuklular) Karadeniz sahillerine yerleşmeye başlamışlardır. 13. ve 15. yüzyıllar arasında Karadeniz ticaretini büyük oranda Venedik ve Cenevizliler yürütmüştür. 13. yy. da Venedik ve Cenevizliler Karadeniz çevresinden Avrupa Devletleri için buğday, deri, kürk, çeşitli iplik ve dokumalar, şahtiyan ile şap, gümüş ve bakır tedarik etmişlerdir. 14. yy. da ise Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz’den Avrupa’ya taşıdıkları mallar; tahıl, mum, tuz, bal, ham ipek, kürkler ve yünlü kumaşlardır. Avrupa’dan Karadeniz’e yünlü-keten kumaş, silah, yağ, kalay, şarap ve bakır getirmişlerdir (Akgün, 2000: 1-2 aktaran Tütüncü Esmer, Ateş ve Esmer, 2012: 7).

“Trabzon, tarihin en erken dönemlerinden itibaren ticaret ile var olmuş ve en parlak zamanlarını ticaretin en yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Uluslararası ticaret bağlamında düşünüldüğünde özellikle XIX. Yüzyılda oldukça belirgin olarak karşımıza çıkan iktisadi ve sosyal gelişmeler, Trabzon şehri örneğinde uluslararası ticaretin Karadeniz liman kentleri için ne derece etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Trabzon limanı, tarih boyunca önemli bir transit liman olmuştur.” (Tütüncü Esmer, Ateş ve Esmer, 2012: 1).

Trabzon’da Ticaret

Ticaret, Trabzon ekonomisinin can damarıdır. Bu ildeki diğer bütün ekonomik faaliyetlerin kıymet kazanması, ticaret sayesinde veya ona endekslidir. Konumu ve hinterlandı sayesinde Trabzon yüzyıllar içerisinde bir ticaret kültürü oluşturmayı da başarmıştır. İnsan tipolojisi ve toplumsal kabiliyetleri de bu faaliyetin öne çıkmasını özendirmiştir.

Önemli bir coğrafi konumda bulunan Karadeniz, tarih boyunca kıyısında olan siyasi güçlerin ilgisini çekmiş ve bu denizde tarihin en eski dönemlerinden itibaren önemli ticari faaliyetler meydana gelmiştir. Her ne kadar bir iç deniz olmasına rağmen Karadeniz bilhassa İstanbul ve Çanakkale boğazlarına hâkim olan devletlerin de kontrol edebileceği bir bölge olmuştur. Karadeniz liman kentleri Osmanlı’nın Anadolu birliğini sağlamasından olumlu yönde etkilenmiş ve Trabzon örneğinde olduğu gibi büyük bir ekonomik gelişme göstermişlerdir (Yılmaz, 2009: 359).

“Trabzon, 18. yy’ da hem bir eyalet merkezi olması hem de Karadeniz’in uluslar arası ticarete açılması yüzünden önemli bir nüfus artışına ve ticari hareketliliğe sahne olmuştur. Ticaret ve gemicilik kültürü sayesinde Anadolu şehirleri açısından önemli bir Pazar ve transit ticaret merkezi olan Trabzon, Anadolu ve çevresinden gelen tüccarların ticari faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve uzak bölgelerle bağlantı kurabildiği önemli bir ticari merkez olarak dikkat çekmektedir. 18. yy’ da Trabzon’a farklı bölgelerden gelen tüccarlar sayesinde Moskova alacasından, İngiliz kalayına, Mısır süpürgesinden Rumeli tütününe, Kafkas kölelerinden Humus işi kuşağa ve Leh çukısından Musul bezlerine kadar çeşitli ekonomik değerlere Trabzon piyasasında rastlamak mümkün olabilmekteydi” (Öksüz, 2006: 218).

18.yy’ da Trabzon, Anadolu ve Karadeniz’deki yerel ve bölgeler arası ticaret ilişkilerinde önemli bir pazar ve transit ticaret merkez olarak önemini sürdürmüş olup bunda limanın katkısı büyük olmuştur. Trabzon Limanı, Doğu Karadeniz’de oldukça sağlam bir liman olarak dikkatleri çekmektedir. Kale ile birbirine çok yakın olması da güvenlik açısından son derece önemliydi. Trabzon’da yetişen pek çok ürün, Trabzon Limanı’ndan diğer şehirlere sevk edilebiliyordu. Trabzon bir yandan kendi bölgesinde üretilen ürünleri dışarıya göndererek bölge ve ülke ekonomisine girdi sağlarken, öte yandan merkezi olması hasebiyle de ticaretin canlanmasında etkili olmuştu (Öksüz, 2006: 219-221).

“Trabzon, tarihin en erken dönemlerinden itibaren ticaret ile var olmuş ve en parlak zamanlarını ticaretin en yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Uluslararası ticaret bağlamında düşünüldüğünde özellikle XIX. Yüzyılda oldukça belirgin olarak karşımıza çıkan iktisadi ve sosyal gelişmeler, Trabzon şehri örneğinde uluslararası ticaretin Karadeniz liman kentleri için ne derece etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır” (Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 1).

“18. yy.ın sonlarında 1774 Küçük kaynarca Antlaşması ve 1783’te Kırım’ın Rusya’nın eline geçmesi ile Karadeniz’in yabancılara yasaklanmış “kapalı deniz” statüsü sona ermiştir. Osmanlı, Rusya’nın Karadeniz’de artan statüsünü bozmak amacıyla Karadeniz ticaretini bütün yabancı devletlere açmıştır.” (Akgün, 2000: 6 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 8)

19. yüzyıl, Karadeniz’de Trabzon limanının yükselişe geçtiği dönemdir. Bu yükselişin en önemli nedeni Avrupa ve Doğu arasında süren ticarete transit geçiş merkezi olmasıdır. Ayrıca 19.yy. da İngiltere ve Rusya arasında kızışan rekabette, İngilizleri ve müttefiklerini Trabzon limanını kullanma konusunda teşvik etmiştir. İngiltere, Avrupa Transit yolunu Rusya’dan kendi kontrolündeki pazar ülkesi olan Osmanlıya kaydırmaya çalışmıştır (Kaleli, 2003: 24 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 12).

Karadeniz’in önce Rusya ve daha sonra diğer Avrupalı devletlerin ticaretine açılması özellikle İngiltere ve Rusya arasında yeni bir rekabet dönemini başlatmış oluyordu. Bu rekabetten en çok istifade edecek olan yerlerden birisi de Trabzon’du. Tarih boyunca kullanıldığını belirttiğimiz Trabzon-Erzurum güzergâhının başlangıç noktasını tekil eden Trabzon’un ticari önemini arttıran en önemli gelişme özellikle İngilizlerin ticari çıkarları olmuştur. Burada İngilizlerin sadece mallarını İran pazarına sokmaları için daha kısa bir yol aramaları değil aynı zamanda İran ipeğini daha ucuz maliyetle elde etmeleri için yeni bir rota aramaları etkili olmuştur. Bunun yanında Karadeniz’de buharlı gemi seferlerinin yapılmaya başlanması da ticaretin gelişimini hızlandırmıştır (Yılmaz, 2009: 371).

Buharlı gemilerin kullanılmaya başlanması önemli bir etki yaparak hem ticaret hem de yolcu taşımacılığı kapasitesini arttırmıştır. Buharlı gemiler sayesinde Trabzon limanı İstanbul ve İzmir gibi büyük limanlardan sonra gelen ara liman işlevinden kurtulup, Avrupa ile doğrudan seferlerin başladığı büyük bir liman haline gelmiştir. Aynı derecede önemli etki yapan bir diğer etkende 1838’de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret anlaşması olmuştur (Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 12).

“Cumhuriyet’in ilk yılları siyasi bağımsızlığın ekonomik kalkınma ile perçinlenmeye çalışıldığı yıllardır. Trabzon limanı da bu kalkınma çabaları içerisinde belli bir ivme kazanmıştır... II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon limanı yük elleçlemelerinde önemli bir düşüş gözlenmektedir. Bunun nedeni Avrupa’dan İran’a olan ticari faaliyetlerin savaş nedeniyle durmasıdır. Bu şekilde savaş boyunca Doğuya açılan Trabzon transit yolu kapanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon limanının yükü yapılan liman inşaatı için gereken malzemelerden ve Toprak Mahsulleri Ofisinin İç Anadolu’dan getirerek Trabzon’da yüklediği hububattan oluşmaktadır.” (Çakıroğlu, 1964: 31 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 14)

Diğer yandan, Trabzon ticaretinin temel zayıflığı, transit ticarete olan bağımlılığıydı. Buna rağmen 1880’lerin ortasından itibaren İran transit ticareti mutlak değerlerle düştüğü halde, Trabzon

toplam ticaret hacmini korumuştur. Bunu giderek Anadolu için ithalat ve Anadolu'dan ihracat yapmak suretiyle başardı. Anadolu'dan ihracatını en çok Osmanlı topraklarına ve Almanya-Avusturya'ya, Anadolu için ithalatını yine en çok Osmanlı topraklarından ve Almanya-Avusturya'dan artırdı. Trabzon'un uzun vadede etkili olacak önemli bir zayıflığı daha vardı. Bu da, Trabzon limanının ihracattan çok ithalat limanı oluşuydu (Bakırezer ve Demirer, 2010: 31).

Trabzon limanı transit faaliyetleri, 1874 yılında faaliyetlerine başlayan Trabzon Ticaret Odası'ndan bir heyetin transit yolun durumu hakkında konuşmak üzere 1975 yılı Mayıs'ında İran'ı ziyaret etmesi ile yeniden canlanma sürecine girmiştir. Tebriz ve Trabzon'da sürdürülen temaslar sonucunda transit yolun işletilmesi konusunda iki taraf fikir birliğine varmıştır. Yapılan bu temaslar sonucunda batılı nakliyeciler ve ithalatçı firmalar Trabzon yolunun avantajlarını daha iyi görme fırsatı bulmuştur. Nitekim İran'a büyük miktarda buğday satan Romanya, nakliyesini Trabzon limanı yoluyla gerçekleştirmiştir. Daha sonra ABD'den ihraç ettiği buğdayı Trabzon üzerinden İran'a sevk ettirmiştir. Daha sonra petrol üreticisi ülke olarak İran'ın zenginleşmesi ile çeşitli yatırımlara yönelmelerinin ve gelişmiş ülkelerden aldıkları tüketim mallarının hızla artması ile limandaki ticaret artmıştır (Bekdemir ve diğerleri, 2001; 42-43 aktaran Tütüncü Esmer ve Ateş, 2012: 16,17).

“Ticarete konu olan mallar yüzyıl boyunca pek değişmedi. 1840'larda Trabzon yerel Pazar için İngiliz pamuğu, patiska, şeker, kahve, demir, alüminyum, kağıt ithal etmekteydi; bölgesel ihracat ise İngiltere ve Fransa için şimşir ağacı kerestesi, fındık ve fasulye, İngiltere ve İstanbul için bakır, Osmanlı payitahtının tüketimi için fındık ve tuzlanmış balıktan oluşmaktaydı. 1840'ların başında tahıl üretiminde bir artış olunca İstanbul ve Trieste'ye mısır ihracatı olmuştu. 1870'lerden yüzyılın sonuna kadar, gerek Anadolu gerek İran için yapılan ithalatın başında pamuklu ve yünlü dokumalar geliyordu. Diğer ithal malların değeri kıyaslanamayacak kadar küçüktü. Bunların arasında, hem Anadolu hem İran için özellikle şeker ve çay, sadece Anadolu için özellikle demir-bakır, madeni eşya, kahve, ipek vardı. Aynı dönemde ihraç edilen İran malları arasında ipek ve koza, şal, tömbeki, halı vardı”(Bakırezer ve Demirer, 2010: 32).

Transit ticarete dayalı olsa da ticari gelişme Trabzon'a refah getirmiştir. Transit ticaretin devlet hazinesine giden vergilerinin değilse de bu ticaret için Trabzon'da ikamet eden yabancı ve özellikle İranlı tüccarın kendi ihtiyaçlarını için yaptıkları harcamaların, Trabzon ekonomisine katkısı vardı. Trabzon'da pazarlanmak üzere karaya çıkartılan malların karı ise yerel tüccarda kalıyordu. Refah dışarıdan göçü teşvik etmiş ve şehir nüfusunun büyümesine yol açmıştır. 1810'larda 15 bin kadar olan Trabzon şehir nüfusu 1830'larda 25-30 bine, 1850'lerde 70 bine ulaşmıştır. Nüfus akışı komşu vilayetlerden, kasaba ve köylerden gerçekleşmiştir (Bakırezer ve Demirer, 2010: 33).

Trabzon'da Tarım

Trabzon ilinin ekonomisi içinde tarım önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte bu tarım, kitlesel tarım değil, stratejik tarımdır. Bu ifadeden, daha çok devlet desteğine tabi tarımsal faaliyetler anlaşılmalıdır. İklim şartları sanayi bitkilerinin üretimine çok elverişlidir. Ekime elverişli alanları az olmakla beraber, ormanları, çay ve fındık bahçeleri, otlakları geniş yer kaplar. Başlıca tarım ürünleri fındık, çay, mısır, tütün ve fasulyedir. Sebzeçilik ve meyvecilik de önemli yer tutar.

Doğu Karadeniz ve Trabzon, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Türkiye'nin bir çok yeri gibi, ama belki onlardan daha fazla oranda açlık sınırında bir ekonomiye gerilemiştir. İşgal, muhacirlik, mübadele, ticarete kapanan Sovyet sınırı ve Karadeniz'in bu ucunun dışa kapalı göl haline gelmesi bölgede kır-şehir ilişkilerini ve piyasa ekonomisini sarsmıştır. Bölgenin geçimini sağlayabilmesi için Cumhuriyet hükümetlerinin bulduğu çare, fındık ve çaydır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi nedeniyle kapalı ekonomi bir dönem daha sürmekle birlikte, ulusal ve uluslar arası ürün haline gelen bu iki bitki, '60'lı yıllardan itibaren artan derecede kıymet kazanmıştır.(Bakırezer ve Demirer, 2010: 111)

Türkiye çay tarımında başta gelen illerimizden birisi Trabzon'dur. Nitekim Trabzon ili, gerek çay dikili alanlar ve gerekse üretim miktarları bakımından, Rize'den sonra ikinci sırada bulunur. Trabzon'da tarıma elverişli arazinin (107417,5 hektar) % 14,7'si (15 832 hektar) çay tarımına ayrılmıştır. Türkiye çay bahçelerinin (76 631 hektar) yaklaşık % 21 (15 832 hektar) kadarı Trabzon'da bulunmaktadır. 2003 yılı Türkiye kuru çay üretiminin (155 000 ton) ise, % 17,2'sini (26660 ton) Trabzon karşılamıştır.Çay, sanayi sektörüne hammadde oluşturan tarım ürünlerinden birisidir. Trabzon'da, 8'i Çaykur'a ait olmak üzere 32 çay fabrikası bulunmaktadır. Trabzon 'un temel tarım ürünlerinden olan çay, yetiştiriciliği, sanayisi ve pazarlanması yönüyle çok sayıda insanın geçim kaynağıdır. (Doğanay, 2006: 89)

“Trabzon'da çay tarımı, öncelikle Rize'ye komşu olan, doğudaki ilçelerde başlamıştır. 1945 yıllarında Ofta başlayan çay yetiştiriciliği, daha sonra diğer ilçelere yayılmıştır.”(Tuncdilek, 1960: 18-19 aktaran Doğanay, 2006: 92)

“Günümüzde de Trabzon'da çay tarımının merkezini Of ilçesi oluşturur. Nitekim toplam çay bahçelerinin % 55'i (8 708. 2 hektar) bu ilçede bulunur. Oftan sonra çay tarımının önem kazandığı diğer ilçeler Hayrat (2 571 hektar), Sürmene (2 244. 2 hektar), Araklı (712. 7 hektar), Merkez ilçe (430. 8 hektar), Vakfikebir (358. 7 hektar) ve Dernekpazarı (288. 7 hektar) ilçeleridir. Görüldüğü üzere Trabzon'da çay tarımı daha çok doğudaki ilçelerde gelişme göstermiştir. Bunun temel nedeni

yağışın buralarda fazla olması ve çay tarımının doğudaki Rize ilinden gelmesidir.”(Doğanay, 2006: 92)

“Bilindiği üzere çay, önemli bir sanayi hammaddesidir. Çay yapraklarının toplandıktan sonra iki üç gün içerisinde işlenmesi gerekliliği, çay fabrikalarının da, Trabzon'da kurulmasına zemin hazırlamıştır... Yıllık 65 654 ton kuru çay üretim kapasitesine sahip olan bu fabrikalarda, toplam 3 648 personel istihdam edilmektedir.”(Trabzon Ekonomik Raporu, 2003: 76 aktaran Doğanay, 2006: 92,93)

Tarım sektöründe çok kapasiteli bir üretim alanı ve ekonomik önemi giderek artmış bir faaliyet meyveciliktir. Türkiye, meyvecilik açısından zengin ülkelerden birisidir. Yetiştirilen çok çeşitli meyvelerden birisini geleneksel ihraç ürünlerimizden olan, fındık oluşturur. Türkiye, fındık bahçeleri ve fındık üretimi bakımından rakipsiz birinci durumdadır. (Doğanay, 2005: 235)

Dünya fındık dikim alanlarının (690 240 ha) % 79.4 (548 000 ha) kadarı Türkiye’de bulunmaktadır. Yine 2001 yılı itibariyle, Dünya toplam fındık üretiminin (873 052 ton) % 72.2’sini (630 000 ton) Türkiye sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Dünya fındık tarımında birinci sırada bulunmaktadır. Önemli bir ihraç ürünü olan fındık, çok sayıda ailenin de geçim kaynağı durumundadır. (Doğanay, 2005: 236)

Trabzon, Türkiye fındık tarımında başta gelen illerimizden birisidir. Karadeniz’e kıyısı bulunan ilçelerde yoğunlaşan fındık bahçelerinin toplam alanı yaklaşık 50 bin hektar kadardır. Bu değer Türkiye fındık dikili alanların (548 000 ha) % 9.1’ini oluşturur. 2001 yılında Türkiye fındık üretiminin (630 000 ton) yaklaşık % 10.3’ünü (64 893 ton) Trabzon ili sağlamıştır. (Doğanay, 2005: 233)

“Fındık ve çay üretiminin, mısır üretiminden farklı olmayan yönü, gene kadın emeğiyle sürdürülmekte oluşudur. Farklı olan yönü ise, yıllık bitkiler olmamaları ve kapalı ekonomiyi besleyecek gıda ürünleri değil salt piyasa ürünleri olmalarıdır... Kadınların yükünü azaltmak üzere fındık geliriyle sağlanan nakit, hane üretimini en aza indirmeyi hedefler.” (Bakırezer ve Demirer, 2010: 111-112)

Mısır yakın zamanlara kadar Trabzon’un en önemli tarımsal ürünleri arasında yer almaktaydı ve yöre halkının temel besin maddelerinden biridir. 1850-1851 yıllarında yöreyi gezen İngiliz gezgin F. Wallpole göre bölge halkının temel besin kaynağı ve ekmeğin temel hammaddesi mısırdı. Bu ürün ekmek yapımında kullanılıyordu fakat tüketim için yeterli üretim yapılmamaktaydı. Kaynaklar, Osmanlı Devleti’nde üretilen Mısır’ın 18.yy da Balkan

eyaletlerinde ziraatın yapılmaya başlanmasıyla birlikte ticari ürün halini aldığını belirtir. Mısır Trabzon'da eş zamanlı bir şekilde pazara çıkmış ve ticari bir meta halini almıştır. Buğday, arpa, yulaf, çavdar gibi diğer zahirenin aksine mısır Karadeniz iklimine uygun bir bitkidir.(Karaçavuş, 2010: 59,60)

Trabzon kırsalı için mısırın taşıdığı önemi kapalı ekonomi çerçevesinde bilebiliyoruz, ancak Amerikalı bir bitki olan mısır üretiminin ne zamandan itibaren mısır kültürü yaratacak kadar yaygınlaştığını saptamak zordur... Trabzon'da tarımın geçirdiği dönüşümleri, üretim teknikleri ve açısından değil, pazarlanabilir ürünlerin farklılaşması ve ölçeği üstünden saptamak gerekmektedir. Bu nedenle mısır ve Cumhuriyet döneminde fındık üretiminin belirleyiciliğinden söz edilebilir ve bu ürünlerin üretim ve pazarlama tekniklerini, koşullarını çözümlemek gerekmektedir.(Bakırezer ve Demirer, 2010: 106)

Karadeniz bölgesinin bilhassa kıyı kesiminde mısır buğdayın yerini tutar. Doğuda, Trabzon, Rize gibi vilayetlerde, fındık ve çay plantasyonları bir tarafa bırakılacak olursa, mısır tek tarımsal ürün konumundadır. Karadeniz bölgesinde, bilhassa doğuda ve kıyıda mısır toplam tarıma ayrılan yerin çok büyük bir kısmını işgal eder (Rize'de %94, Trabzon'da %91, Giresun'da %54, Ordu'da %77). Samsun ve Sinop gibi İç Anadolu ile irtibatı daha kolay illerle, bölgenin kıyıda içerde kalmış kısımlarında bu oran daha düşük veya çok küçüktür (Samsun %40, Zonguldak %34, Sinop %16, Tokat %2,6). Görüldüğü gibi Doğu Karadeniz kıyılarında mısır tarımı gerçekten rakipsiz bir önem taşımaktadır (Öngör, 1956: 66,67).

Mısırın yaygınlaşmasında iklime ve coğrafyaya uygunluğunun etkisi büyüktür. Mısır tarımının önemli bir etkisi ise, salt kadın emeğiyle gerçekleştirilebilecek bir üretim olarak, erkekleri tarımsal üretimden koparması, dolayısıyla onlar için başta ticaret olmak üzere, zanaatkarlık, gurbetçilik veya salt "erkeklik" yolunu açmış olmasıdır (Bakırezer ve Demirer, 2010:106).

Trabzon'da Sanayi

Sanayi 18. yüzyılın ikinci yarısından önce İngiltere'de, sonra Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'de gelişmiştir. Sanayinin gelişmesiyle el emeğinin yerini seri üretim yapan makineler almış ve kısa zamanda kitlesel mal üretimi mümkün hale gelmiş, bu da beraberinde ticaretin ve refahın yükselmesini getirmiştir.

18. yüzyılda Trabzon'da modern anlamda bir sanayi söz konusu olmayıp, birkaç dalda üretim gerçekleşmekteydi. İlk olarak tekstil sanayi denince Trabzon'da akla ilk olarak keten bezi imalatı gelmekteydi. Trabzon'da üretimi yapılan keten bezi başta İstanbul olmak üzere

şehir dışına ihraç edilmekteydi. Çoğunlukla gömlek yapımında kullanılan Trabzon bezleri çok meşhurdur. Trabzon keten bezi üretiminde 18. yüzyılda önemli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda dokumacılık bir bakıma pilot sanayi olarak değerlendiriliyordu. Çünkü dokuma ürünleri en uzak pazarlara kadar ulaştığı ipek, pamuk, yün ticareti tüccarlar için çok önemliydi (Öksüz, 2006: 245,246).

Hayvancılığa bağlı olarak gelişen deri sanayi, hayvancılığın çok yaygın olmadığı Trabzon'da 15. Ve 16. Yüzyıllardan itibaren sınırlı da olsa, gelişme imkanı bulmuştur. Trabzon'da deri sanayi, Tabakhane Mahallesi'nden geçen küçük çayın çevresinde gerçekleşmiştir (Öksüz, 2006: 247).

Trabzon'da zikredilmesi gereken bir başka sanayi ürünü boyadır ve boyacılığın bir sanayi haline gelmesinin temel sebebi, boyanın yaygın olan gemi yapımında kullanılmasıdır. Boyahaneye bağlı olarak zift üretiminin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren önemli bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır (Öksüz, 2006: 248).

Trabzon'un önemli sanayi kollarından birisini de mum imalat sanayisi teşkil eder. Sancak dahilinden veya dışarıdan Trabzon'a gelen balmumu, şem'hanede (mumhane) işlenip mum haline getirilirdi. Trabzon Mumhanesi adını, Aşağı Hisar'ın doğusunda bulunan Mumhane'den almıştı. Trabzon'da balmumu bu kapının dışından başka bir yerde işlenemezdi... Elde edilen mumun bir kısmı şehrin ve sancağın mum ihtiyacı için mum dükkanlarında satılırken diğer kısmı da ihraç ediliyordu. Ayrıca sadece işlenmiş mum değil aynı zamanda işlenmemiş mum da ihraç edilirdi. Ülke genelinde balmumunun tedarik edildiği yerlerden biri Trabzon idi ve balmumu, fenerlerin içinde yakılarak gemilerin aydınlatılmasında ve savaş malzemelerinin üretiminde kullanılıyordu. (Öksüz, 2006: 248-249).

Ülkemizde balık unu ve balık yağı üreten tesisler Karadeniz bölgesinde yer alır. Bu fabrikaların en önemlisi Et ve Balık Kurumuna bağlı çalışan Trabzon'daki fabrikadır. Ayrıca Karadeniz kıyılarında Trabzon'da Karadeniz Su Ürünleri Sanayi, Rize'de Karadeniz Balık Sanayi tesisleri bulunur.(Ertin, 1998: 172)

Ülkemizde çay tarımı ve çay sanayi hızlı bir gelişme göstermiştir. Yıllık ortalama 130-140 bin ton kuru çay üreten Türkiye' de bu sanayi kolu, Doğu Karadeniz bölümü kıyı şeridinde toplanmıştır. Fabrikaların büyük çoğunluğu Rize ilindedir. Gerçekten de 156 adet

fabrikanın 42 adedi Rize'de yer almaktadır. Diğer fabrikalar ise Artvin, Trabzon, Giresun illerinde bulunur.(Ertin, 1998: 172)

Trabzon'da 18.yüzyılın ikinci yarısında modern anlamda sanayiden bahsetmek mümkün olmamakla beraber deri, mum, boya, tekstil, gemi ve endüstri tarım ürünlerine bağlı sanayi kollarında dikkat çekici bir aktivitenin olduğu söylenebilir (Öksüz, 2006: 251).

“19.yüzyılda Trabzon'da imalat geleneksel ilişkiler çerçevesinde yapılıyordu. Yüzyılın ikinci yarısında geleneksel zanaat üretimi dönemin koşulları içinde iyi durumdaydı. Demircilik görece ileri düzeydeydi: Avrupa'dan getirilen soba ve kasaların benzerleri ancak Trabzon'da yapılabiliyordu. Yörede kuyumculuk ve marangozluk da gelişmişti. 20.yüzyıl başlarında ise bakırcılık özellikle gelişmişti. Hatta 1911'de Avrupa ülkelerinden ithal edilen maden miktarları arasında bakır önemli bir yer tutuyordu” (Bakırezer ve Demirer, 2010: 61).

Türkiye'de ilk hidroelektrik santrali, 1902 yılında Tarsus çayı üzerinde kurulmuştur. Bunu, 1929 yılında hizmete giren, Visera santrali olarak da adlandırılan Trabzon'un Işıklar köyü santrali ile 1940 yılında elektrik üretilmeye başlanan Konya-İvriz santrali izlemiştir (Akpınar, 2005: 7). Dolayısıyla Trabzon'da kurulan hidro elektrik santrali, Türkiye'nin ilk elektrik üreten su santrallerinden birisi konumundadır.

Ülkemizde küçük hidroelektrik santraller, hidroelektrik enerji üretiminde önemli bir potansiyele sahiptir. Eğimin yüksekliği ve yüzey altı tabakasının geçirimsiz veya yarı geçirimli olması sebebiyle yağın yağmurun önemli bir kısmı yüzeysel akışa geçmektedir. Bu nedenle Doğu Karadeniz Havzası oldukça eğimli ve sık bir akarsu yatağına sahiptir. Karadeniz bölgesinde iller bazında santral sayıları açısından değerlendirildiğinde; Trabzon'da 84, Giresun'da toplam 53, Rize'de 48, Gümüşhane'de 14 ve Artvin'de ise 14 adet Hidroelektrik Santral Projesi bulunduğu görülmektedir. Tüm havzada toplam 213 adet santral projesi mevcuttur. En büyük kurulu güç ve üretilebilecek enerji miktarı, sırasıyla Giresun, Rize ve Trabzon illerinde bulunmaktadır (Sağlam ve Ülke: 453).

Araştırmanın Konusu

Ekonomi, bireysel ihtiyaçların toplumsal düzeyde üretimi, dağıtımı ve tüketimini konu edinen sosyal ve bilimsel bir alandır. Ekonominin Türkçe'deki daha eski adı iktisattır ve bir yönüyle, aşırı harcamalardan sakınma tutum ve davranışı olarak da tanımlanabilir. Ekonominin, insan ve toplumla iç içe bir faaliyet olması nedeniyle sosyoloji ile arasındaki yakın ilişki de açıktır.

Bu araştırmanın konusu; Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısıdır. Eğitim durumu, yaş, cinsiyet, meslek gibi belirleyenlerden yola çıkılarak, temelde Trabzon insanının gündelik hayatında ve genel olarak hayata yaklaşımında ekonomik algısının ne olduğu ve ne şekilde tezahür ettiği konusu üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Hipotezi

Trabzon İnsanının Dünya, Dünyalık ve Ekonomik Kazanç Algısı üzerine yapılan araştırmada Trabzon ekonomisi denince akla gelen konular dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Trabzon'da tarım, ticaret ve sanayi gibi konulara değinilmiştir. Bu konulardan hareketle araştırmanın hipotezi oluşturulmuş, bireylerin dünya, ekonomi ve para algısını ortaya çıkaracak biçimde bir takım anket soruları geliştirilmiştir. Anket soruları bu hipotezi destekleyici veya çürütücü nitelikte veriler ortaya koyma amacını gütmektedir. Araştırmanın ana hipotezi, Trabzon insanının varlıklı ve zengin olmayı seven, bu amaca ulaşmak için kendine özgü araçlar ve zaman içerisinde toplumsal eğilimler geliştirmiş bir sosyalite olduğu iddiasına dayanmaktadır. Araştırmanın alt hipotezleri, Trabzon insanının paraya ve para kazanmaya büyük önem atfettiği, gösterişli bir hayat sürmeye eğilimli olduğu, bütün bunların bir sonucu olarak bireysel düzeyde pratik olarak yararını kendine özgü tarzda önemseyen fertlerden müteşekkil bir toplum olduğu şeklindedir. Söz konusu ana ve alt hipotezleri test etmeye yönelik sorular geliştirilmiş ve analiz edilmiştir.

Araştırmanın Amacı, Önemi, Evreni ve Örneklemi

Bu araştırma, Trabzon insanının dünya ve dünyalığa, daha bilimsel bir tabirle, ekonomik hayata hangi yönden ve nasıl baktıklarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Trabzon insanının sosyolojik analizinin gerçekleştirilmesinde ekonomi konusu yüksek derecede önem arz etmektedir. Aynı zamanda araştırma, bu konuda yapılan sosyolojik çalışmalara ve literatüre katkısı açısından, daha önce uygulamalı olarak çalışılmamış bir konu olması bakımından da önemlidir.

Araştırmanın evrenini Trabzonlu olup, Trabzon'da yaşamına devam etmekte olan insanlar oluşturmaktadır. Bu evreni oluşturan bireylerin 18 yaşından büyük ve öğrenci olmayan kadın ve erkeklerden oluşan kümeyi temsil edebilecek 100 kadın ve erkek çalışmanın örneklemini teşkil etmiştir.

Araştırmanın Veri Toplama ve Değerlendirme Tekniği

Araştırmada verilerin toplanma sürecinde nicel yöntem kullanılmıştır. Nicel teknik kapsamında hazırlanan anket soruları kapalı ve/veya kısa cevaplı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket kapsamında, bireylerin demografik bilgilerine yönelik (cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim durumu, meslek, gelir durumu, mülk durumu gibi) temel bir kısım sorular yöneltilmiştir. Demografik bilgilerin akabinde bireylerin para, para kazanma, para biriktirme, parayı değerlendirme, mal edinme, dünya, dünyalık algısını ortaya çıkarmaya yönelik likert ölçekle hazırlanmış sorular sorulmuştur.

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde Trabzonlu olan ve Trabzon'da yaşayan 100 kişi ile anket çalışması yürütülmüştür. Anketler, Trabzon'un merkezinde ve ilçelerinde yaşayan, 18 yaş ve üzeri öğrenci olmayan bireylere uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS ortamında değerlendirilmiştir. Açık uçlu sorular, manuel olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları ve Verilerin Analizi

Nicel araştırma, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Dolayısıyla nicel araştırmalarda sonuçlar sayısal verilere ve istatistiki analizlere dayanmaktadır.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin %46'sını kadınlar, %54'ünü erkekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın verileri, 46 kadın ve 54 erkek ile yapılan anketlere dayanmaktadır. Trabzon'da ekonomik ilişkileri kadınlardan çok erkeklerin düzenlediği düşünülürse, erkek katılımcının fazla olması sosyal gerçekliğe uygun bir durumdur.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin %37'si 18-30 yaş aralığında, %36'sı 31-40 yaş aralığında, %16'sı 41-50 yaş aralığında, %9'u 51-60 yaş aralığında, %1 i de 61-70 yaş aralığında yer almaktadır. %1 katılımcı bu konuda eksik bilgi vermiştir. Araştırmada 18-30 ve 31-40 yaş aralığının sırasıyla en yüksek oran olduğu görülmektedir. Ekonomik açıdan bireyin en aktif olduğu yaşlar olması bakımından bu durum da, araştırmanın hedeflerine uygundur.

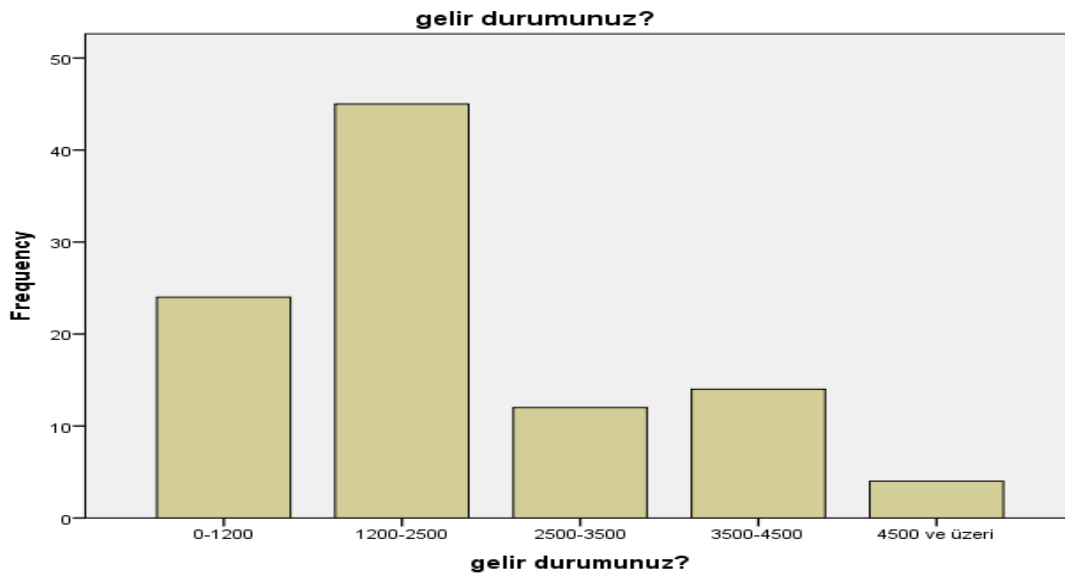
Anket çalışmasında yer alan bireylerin %31'i bekar, %63'ü evli, % 6'sı diğer kategorisinde yer almaktadır. 'Diğer' kategorisinde, boşanmış ve dul bireyler yer almaktadır. Araştırmanın medeni hal dağılımında evli olanların yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Ekonominin Türkiye’de ve özelde Trabzon’da hala aile çerçevesinde örgülediği düşünülünce, katılımcıların çoğunun evli olması isabetli bir durum olarak görülmelidir.

Anket çalışmasında yer alan bireylerin % 3’ü okuryazar, %14’ü ilkokul, %10’u ortaokul, %35’i lise, % 6’sı yüksekokul ve %31’i üniversite kategorilerindedirler. %1’i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın eğitim durumu dağılımında lise mezunu bireylerin daha fazla olduğu görülmektedir. İkinci sırada üniversite mezunu bireyler yer almaktadır. Katılımcıların eğitim düzeyi de kabaca Trabzonun genel eğitim düzeyine uygun tezahür etmiştir.

Ankete katılan bireylerin % 13’ü memur, %17’si küçük esnaf, %4’ü emekli, %7’si işletmeci, %12’si ev hanımı, %14’ü işçi, %28,3’ü özel sektör ve %4’ü serbest meslek çalışanı kategorisindedir. %1’i eksik bilgi olarak sisteme geçmiştir. Araştırmanın meslek bazı dağılımında özel sektörün oranının yüksek olduğu görülmektedir. Meslek dağılımının Trabzon insanının genel meslek dağılımına yakın tezahür ettiği görülmektedir.

Grafik 1: Araştırmaya katılan bireylerin gelir dağılımı:

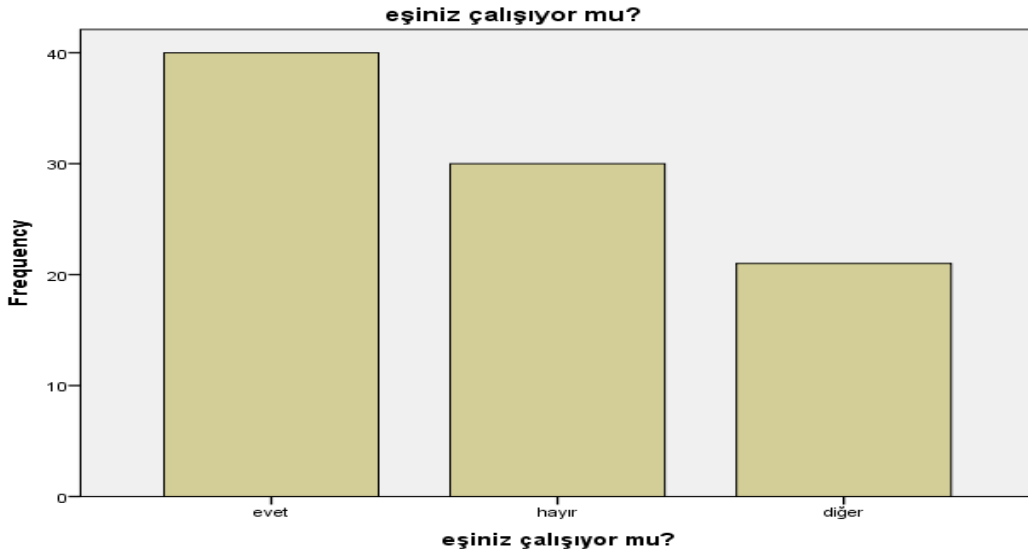

Ankete katılan bireylerin %24’ü 0-1200, %45’i 1200-2500, %12’si 2500-3500, %14’ü 3500-4500 ve %4’ü 4500 ve üzeri kategorisindedir. %1’i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın gelir durumu dağılımında geliri 1200-2500 aralığında olan bireylerin yüksek olduğu, 0-2500 TL aralığındaki grubun ise, yüzde 69’luk bir orana kavuştuğu görülmektedir.

Grafik 7: Araştırmaya katılan bireylerin mülk durumu bazında dağılımı

Ankete katılan bireylerin %21'i sadece ev, %7'si sadece araba, %4'ünün ise sadece arsa sahibi olduğu; %11'i ev ve araba, %11'i ev, araba ve arsa sahibi olduklarını anlaşıırken; % 45 gibi büyük bir dilimin hiç bir şeye sahip olmadığı görülmüştür. Yine katılımcıların %1'i eksik bilgi vermiştir. Araştırmanın mülk durumu dağılımında 'yok' seçeneğini işaretleyen bireylerin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Araştırmaya katılan bireylerin eşlerinin çalışma durumları dağılımı:

Ankete katılan bireylerin 'eşiniz çalışıyor mu?' sorusuna %40'ı evet, %30'u hayır ve %21'i diğer seçeneğini işaretleyerek cevaplarını belirtmişlerdir. % 9'u soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir. 'Evet' seçeneğini işaretleyen bireylerin oranının fazla olduğu görülmektedir.

Ankete katılan bireylerin, %49'u eşinin çalışmasını isteyeceği yönünde "evet" cevabı verirken; %22'si hayır ve %19'u diğer seçeneğini işaretlemiştir. %10'u soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir. 'Evet' seçeneğini işaretleyen bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir.

Ankete katılan bireylerin %13'ü çocuğunun çalıştığını belirtmek üzere evet cevabı verirken; %53'ü hayır cevabı vermiş, %24'ü diğer kategorisini işaretlemiştir. Benzer bir şekilde %10'u soruyu cevapsız bırakmıştır. Çocuğunuz çalışıyor mu? sorusunun 'Hayır' seçeneğini işaretleyen bireylerinin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu değerlerin, özellikle sanayi şehri olmayan bir bölge için ve genel olarak Türk aile yaklaşımına uygun sonuçlar olduğu açıktır.

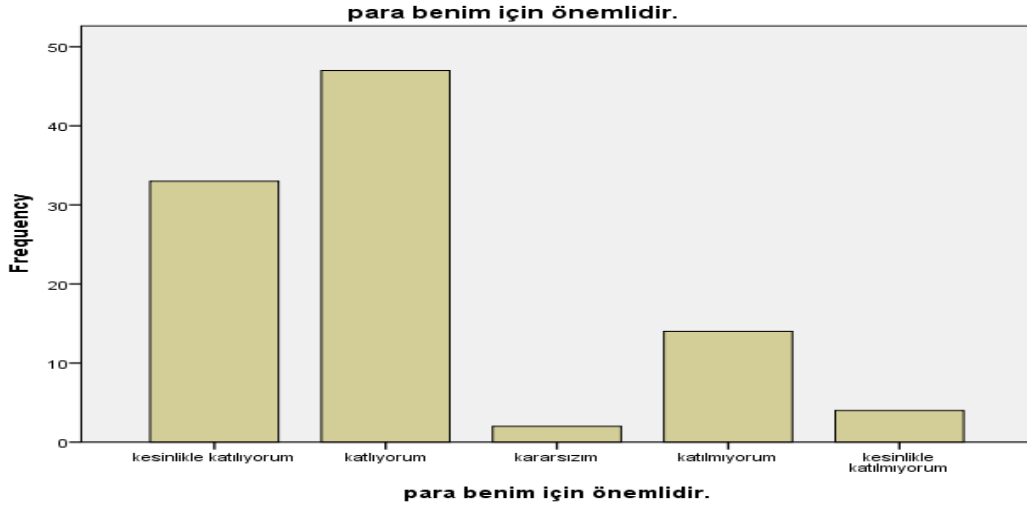
Ankete katılan bireylerin %49'u evet, %20'si hayır, %19'u diğer kategorisinde yer almaktadır. %12'si soruyu boş bırakarak eksik bilgi vermiştir. 'Çocuğunuzun çalışmasını ister misiniz?' sorusuna 'evet' cevabını veren bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu soruda olgu ile arzu arasında büyük bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar güncel ekonomik gerçekler gereği insanlar çocuklarının çalışmasını istese de, sosyal yapı zorunlulukları ve geleneklerin aşamadığı ve yüzde 49'luk olumlu bakışa rağmen bunun ancak 13'ünün çalıştığı görülmektedir. Burada sosyal yapı özellikleri ve kültürün yanısıra, çiraklık ve iş alanı imkanlarının kısıtlı olması da hesaba katılabilir.

Ankete katılan bireylerin %49'u kazandığı paranın kendisi için yeterli olduğunu beyan etmek üzere "evet" seçeneğini, %46'sı hayır, %4'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Bireylerin %1'i eksik bilgi vermiştir. 'Kazandığınız para sizin için yeterli mi?' sorusuna 'evet' cevabını veren bireylerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu soruda, katılımcıların önemli bir oranının kanaatkar bir tavır sergilediği ortaya çıkmıştır. Bu tavrın ne kadar gerçekçi ve içtenlikli bir tavır olduğu diğer sorular eşliğinde daha iyi anlaşılacaktır.

Ankete katılan bireylerin %37'si iş değiştirmeyi düşündüğünü, %59'u ise düşünmediğini belirtmiş, %3'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Bireylerin %1'i eksik bilgi vermiştir. 'İş değiştirmeyi düşündünüz mü?' sorusuna 'hayır' cevabını verenlerin yüzdesinin yüksek olduğu görülmektedir. Ataerkilliğin, muhafazakarlığın bir yansıması olarak görülebilecek bu sonuç, dönemsel iş imkanları ve fırsatları ile de ilişkilendirilebilir.

Ankete katılan bireylerin %12'si meslek kursuna gittiğini belirtirken; % 88'i de gitmediği cevabını vermiştir. 'Meslek kursuna gidiyor musunuz?' sorusuna 'hayır' cevabını verenlerin oldukça yüksek olması, hayatı her hangi bir meslek etrafında sürdürme iradesinin yetersizliğiyle ilişkilendirilebilir. Bunun da arka planında, ataerkillik, muhafazakarlık, yetersiz eğitim düzeyini ve hayata gündelik olaylar penceresinden bakıp, pragmatik düşünmek, uzun vadeli hareket etmeyi bulmak mümkün olabilir.

Grafik 3: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Para benim için önemlidir’ önermesine katılma durumu.

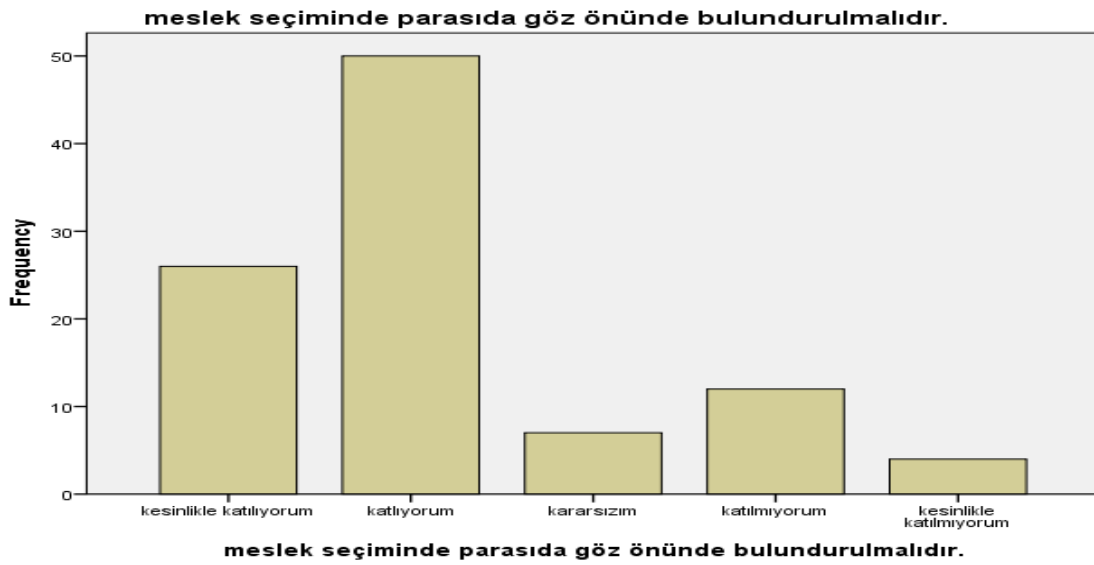

Ankete katılan bireylerin %33’ü paranın kendileri için kesinlikle önemli olduğunu, yüzde % 47’si ise önemli olduğunu beyan etmiştir. Buna karşın katılımcıların %14’ü katılmıyorum ve % 4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplamıştır. Kararsızlar ise sadece % 2 olarak tezahür etmiştir. Paranın kendileri için önemli olduğunu beyan edenlerin % 80’i bulması son derece kayda değerdir. Bu konu üzerine sonsuz yorum yapılabilir. Elbette para herkes için önemlidir, fakat bu önem çok da ifade edilmeyi gerektirecek bir önem değildir. Özellikle bizim kültürümüzde bunun açıkça ifade edilmesi çok da iyi bir davranış olarak karşılanmaz. İnsanlar parayı önemsiz görseler de, para kazanmak için ellerinden geleni yaparlar. Oysa Trabzon insanının yüzde 80 gibi yüksek bir bölümü, bu mahrem, gizli veya sırlı ihtiyacı açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdir. Bu durum çalışmanın en başta ortaya koyduğu hipotezlerle birebir uyumlu olduğu açıktır. Diğer yandan, bu cevap çalışmanın bir kısım önermelerine verilen cevaplarla da tutarsızlık gösterir. Tam da bu sebeple çalışmanın hipotezleriyle uyumlu bir konuma gelir. Mesela meslek kursuna gidenlerin oranının son derece düşük olması ama bu insanların kahir ekseriyetinin parayı açıkça önemsedğini beyan etmesi, onların hayatı kısa yoldan iyileştirmeye çalıştığının ve yaşama son derece pratik bir perspektiften baktıklarının çok açık bir işareti durumundadır.

“Para olmadan saadet olmaz” önermesine, ankete katılan bireylerin %16’sı kesinlikle katılıyorum, %37’si katılıyorum, %8’i kararsızım, %30’u katılmıyorum ve %9’u kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Önermeye olumlu bakanların oranının yüzde 50’den fazla olması kayda değerdir.

“Fakirlik ateşten gömlektir” önermesi karşısında, ankete katılan bireylerin %17’si kesinlikle katılıyorum, %38’i katılıyorum, %13’ü kararsızım, %24’ü katılmıyorum ve %7’si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1’i eksik bilgi vermiştir. Önermeye olumlu bakanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kültürümüzdeki “bir lokma aşım, ağrısız başım” türü kanaati ön plana çıkaran eğilimlerin toplumumuzda artık geçerli olmadığını göstermektedir.

Grafik 4: Araştırmaya katılan bireylerin “Meslek seçiminde parası da göz önünde bulundurulmalıdır” önermesine katılma durumu.

Ankete katılan bireylerin %26’sı kesinlikle katılıyorum, %50’si katılıyorum, %7’si kararsızım, %12’si katılmıyorum ve %4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1’i eksik bilgi vermiştir. Önermeye olumlu cevap verenlerin toplam oranı yüzde 76’ya tekabül etmektedir ki, bu rakam daha önceki “Para benim için önemlidir” önermesindeki yüzde 80’lik orana güçlü bir işarettir. Meslek her ne kadar insanların hayatını doğrudan belirleyen bir faktör olsa da, bu faktörün seçiminde çok etraflı düşünerek karar vermek gerektiği açık olsa da, Trabzon insanı mesleğin seçiminde ücretinin yüksek olup olmamasını daha fazla önemser görünmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın hipotezleriyle birebir örtüşen tarzda, Trabzon insanının hayata kısa vadeli, kısa yoldan ve pratik baktığının bir işareti olarak anlaşılabilir.

“Para parayı çeker” önermesine, ankete katılan bireylerin %34’ü kesinlikle katılıyorum, %37’si katılıyorum, %11’i kararsızım, %12’si katılmıyorum ve %4’ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2’si eksik bilgi vermiştir. Benzer bir şekilde bu önermeye katıldığını beyan edenlerin oranının yüzde 71’i bulması, Trabzon insanının ekonomik hayatı kazanmaya meslek açısından, uzun vadeli plalama açısından veya bir yaşam tarzı olarak değil, daha ziyade kısa vadeli ve pratik açıdan baktığının delili olarak görülebilir.

Grafik 5: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Alın teriyle büyük paralar kazanılmaz’ önermesine katılma durumu.

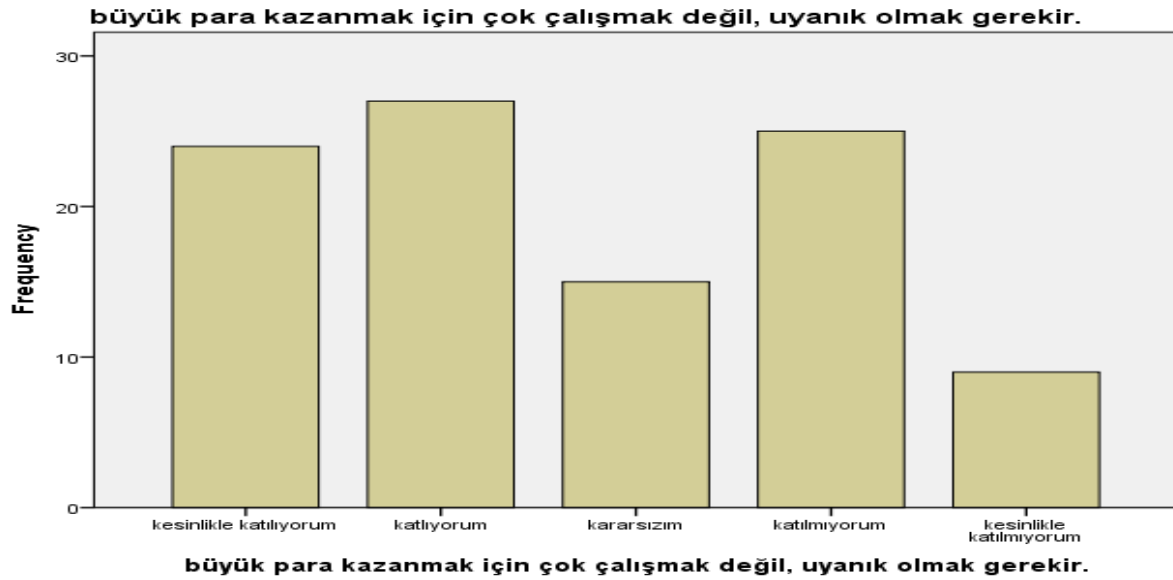

Ankete katılan bireylerin %22’si kesinlikle katılıyorum, %27’si katılıyorum, %9’u kararsızım, %24’ü katılmıyorum ve %18’i kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Böylece katılımcıların yüzde 49’u alın teriyle, bir emek ortaya koyarak büyük miktarda para kazanılamayacağına dair yargıyı onayladığı görülmüştür. Kararsızlar da orantılı olarak dağıtılsa, bu önermeye katılanların oranının yüzde 50 bandının çok üstüne çıktığı görülür. Nihayet bu bulgu, araştırmanın hipotezlerini doğrular niteliktedir. Trabzon insanı, büyük miktarda paranın alın teriyle ve çalışarak değil, ancak pratik, pragmatik, stratejik davranarak elde edebileceğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin %16’sı “Bu dünya fakir iolup şükretme yeri değil, zengin olup hayır yapma yeridir” önermesine kesinlikle katıldığını, %17’si ise katıldığını belirterek, toplamda yüzde 33’lük bir kısım açıkça önermeden yana olumlu tavır takınmıştır.

Diğer katılımcıların %33'ü kararsızım, %21'i katılmıyorum, %12'si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların %1'i eksik bilgi sunmuştur. Bu durumda yüzde 33'lük bir olumlama karşı, yine yüzde 33'lük bir olumsuzlama söz konusudur. Ne var ki, kararsızların yüzde 33 gibi yüksek bir orana sahip olması dikkat çekicidir. Bunlar da orantılı olarak dağıtıldığında katılımcıların en az yarısının kültürümüzdeki fakirliği özendiren yaklaşımlara değil, modern kültürde ve aktif dindarlıkta yer alan zengin olup, hayır yapmayı özendiren yaklaşımlara daha yakın durduğunu göstermektedir. Nihayet bu bulgu, Trabzon insanının dindarlığı bile parayla, pulla, bolluk içerisinde yapmak istediğinin bir işareti olarak görülebilir.

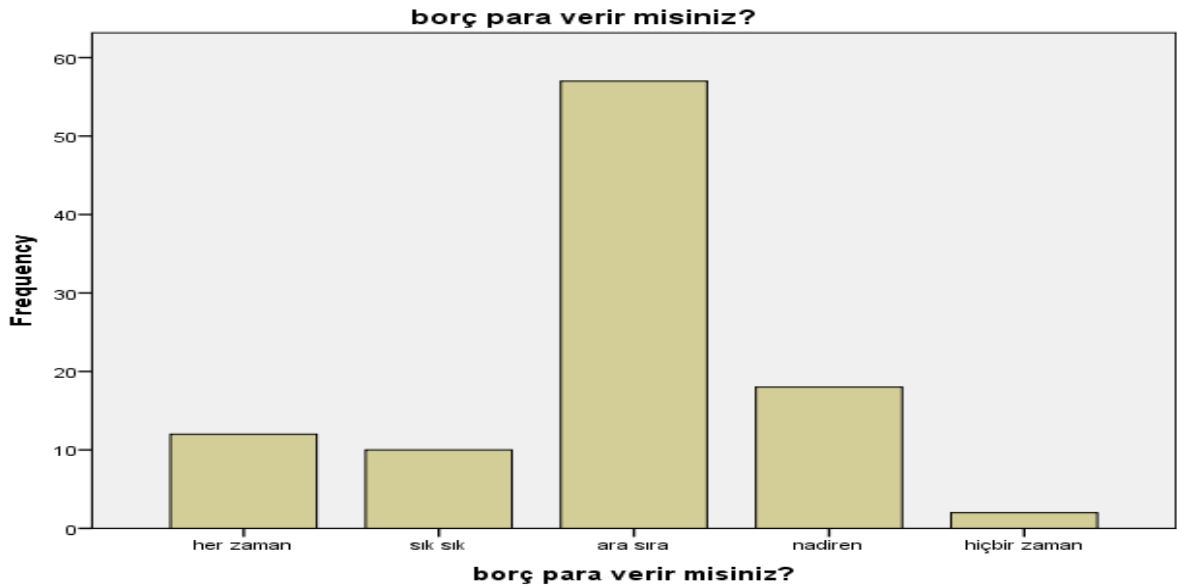
Grafik 6: Araştırmaya katılan bireylerin “Büyük para kazanmak için çok çalışmak değil, uyanık olmak gerekir” önermesine katılma durumu.

Ankete katılan bireylerin %24'ü kesinlikle katılıyorum, %27'si katılıyorum, %15'i kararsızım, %25'i katılmıyorum ve %9'u kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Böylece katılımcıların yüzde 51'inin önermeye açıkça destek verdiğini göstermektedir. Kararsızların da orantılı olarak dağıtılması durumunda büyük çoğunluğun bu önermeye olumlu yaklaştığı ve büyük miktarda para kazanmak ve tabir yerindeyse zengin olmak için çok çalışmanın değil, uyanık olmanın, yeri ve zamanı geldiğinde pratik, stratejik davranmanın insanlara çok para kazandıracığını ve zengin yapacağını belirtmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın hipotezlerini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Ankete katılan bireylerin %16'sı "Kişinin kendi çıkarı ön plandadır" önermesine kesinlikle katılıyorum, %37'si katılıyorum, %11'i kararsızım, %27'si katılmıyorum ve %7'si kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2'si eksik bilgi vermiştir. Bu dağılımla birlikte, yüzde 53'lük bir büyük bölümün önremeye destek verdiği görülmektedir. Kararsızların da dağıtılması durumunda, Trabzon'da büyük çoğunluğun kişinin kendi çıkarını ön planda tutması gerektiğini düşündüğü iddia edilebilir. Bu yargıdan yola çıkarak, Trabzon insanının, bireyci karakterin ve önce kendi çıkarını ve yararını düşünme özelliği ön planda olan bir toplumsal nitelik arzettiği ileri sürülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: elbete herkes önce kendi çıkarını önde tutar. Bu durum "para benim için önemlidir" önermesinde olduğu gibi, açıkça ifade edilmesi gerekmeyen bir realitedir. Bunun açıkça ifade edilmesi, boyutlarının genişliğini, niteliksel etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Trabzon insanı, kendini seven, kendine son derece fazla güvenen, yüksek bir öz güven sahibi bireylerden müteşekkil bir toplum olarak, böyle bir önermeye de, açıkça olumlu getirmekten geri durmamaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik meselelerde de aynı ölçüde belki daha da fazla olarak etkili bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu veriler, araştırmanın hipotezini güçlü bir şekilde destekler mahiyettedir.

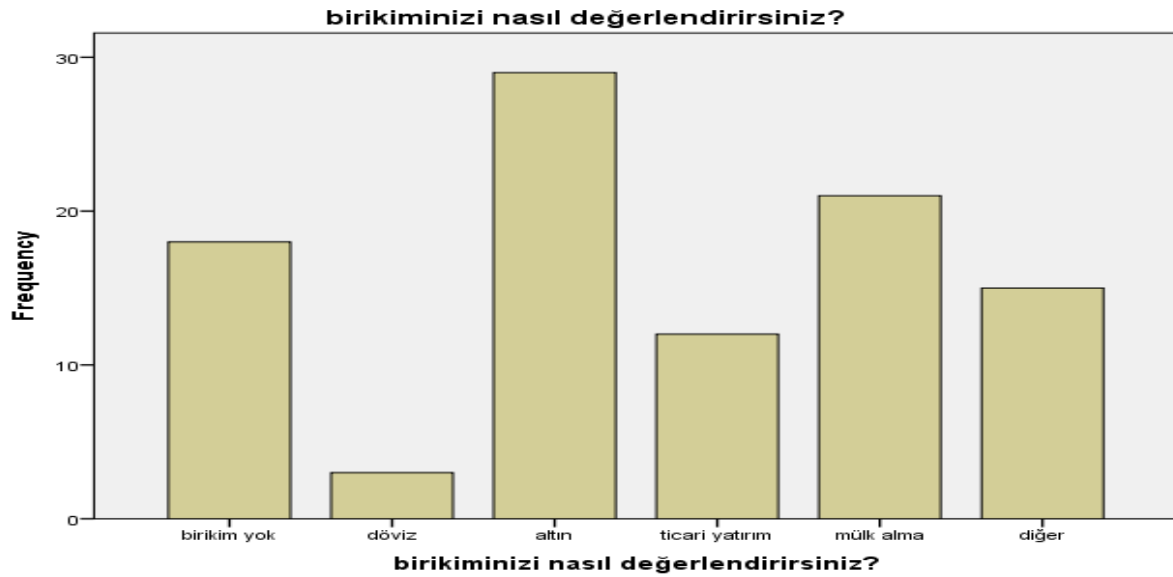
Grafik 7: Araştırmaya katılan bireylerin "Borç para verir misiniz?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Ankete katılan bireylerin %12'si her zaman, %10'u sık sık, %57'si ara sıra, %18'i nadiren ve %2'si hiçbir zaman şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %1'i eksik bilgi

vermiştir. Bu dağılımlarla birlikte, bir yanda yüzde 22'lik her zaman ve sık sık grubuna karşın, yüzde 20'lik bir nadiren ve hiç bir zaman grubu söz konusudur. Bunların arasında ise, ara sıra cevabı veren yüzde 57'lik bir kesim yer almaktadır. Bu kesimin “nadiren borç para veririm veya hiç bir zaman borç para vermem” dememek için “ara sıra” cevabı verdiği tahmin edilebilir. Bu durumda Trabzon insanının çoğunluk itibariyle, dünyalık işlerde ve özellikle akçeli işlerde güven esaslı değil, teminat esaslı davranmaya meyilli olduğu iddia edilir. Zira borç para vermek, biraz da güven esaslı davranmayı gerektiren davranıştır. Bu veriler de çalışmanın hipotezlerini destekler niteliktedir.

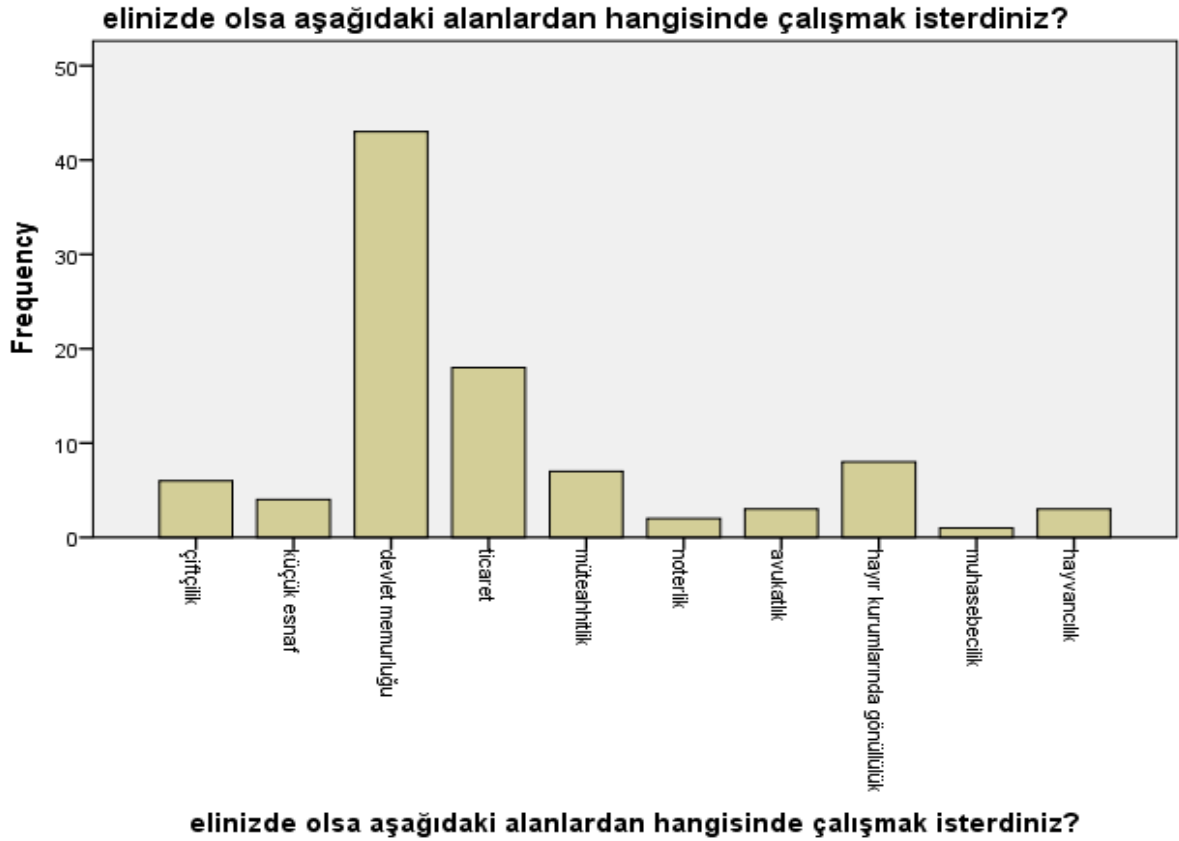
Grafik 8: Araştırmaya katılan bireylerin “Birikiminizi nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna verilen cevapların dağılımı.

Ankete katılan bireylerin %18'i birikim yok şeklinde cevap verirken; %3'ü döviz, %29'u altın, %12'si ticari yatırım, %21'i mülk alma ve %15'i diğer (bunu katılımcılar harcama olarak belirtmiştir) şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %2'si eksik bilgi vermiştir. Bu dağılımlarla birlikte, yüzde 12'lik bir ticari yatırım yapan kesim bulunsa da, yüzde 50'lik çoğunluk altın ve mülk almadan yana tavır sergilediğini deklare etmiştir. Bu cevaplar, araştırmanın hipotezlerini doğrudan doğruya destekler mahiyettedir. Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısını bu soru adeta özetler mahiyettedir. Çekirdek bir tüccar kadroya işaretle yüzde 12'lik ticari yatırım cevabı son derece önemlidir. Trabzon insanının en önemli ekonomik özelliklerinden birisi ticarete bağımlı ve eğilimli oluşudur. Yüzde 50'lik altın ve mülk cevabı ise Trabzon insanının ekonomik kazançla ilgili diğer en önemli özelliğini ifade etmektedir. Trabzon insanı garantidir ve altın bu arayışın en

kestirme ve en kesin cevabıdır. Diğer yandan, Trabzon insanı kesin ve somut yatırımlara eğilimlidir ve mülk adı altında daire yatırımı tam da bu eğilimin cevabıdır. Trabzonlu için mülk ekseriyetle daire demektir ve Trabzon’da birikimini daire olarak değerlendirmek en popüler ve en güvenli yoldur. Bu sebeple, Trabzon’da hali vakti yerinde olan insanların hepsinin birden fazla dairesinin bulunduğu bilinmektedir (Geniş bilgi için bakz. Alptekin ve Karyelioğlu, 2016). Bu veriler Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazançtan ne anladığını ortaya koyduğu gibi, araştırmanın hipotezlerini de açıkça destekler mahiyettedir.

Grafik 9: Araştırmaya katılan bireylerin ‘Elinizde olsa aşağıdaki alanlardan hangisinde çalışmak isterdiniz?’ sorusuna verilen cevapların dağılımı.

Trabzon insanının, dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algı ve davranışını özetleyen bir başka cevap, “Elinizde olsa aşağıdaki alanlardan hangisinde çalışmak isterdiniz” sorusuna verdikleri cevaptır. Nitekim ankete katılan bireylerin %6’sı çiftçilik, %4’ü küçük esnaf, %43’ü devlet memurluğu, %18’i ticaret, %7’si müteahhitlik, %2’si noterlik, %3’ü avukatlık, %8’i hayır kurumlarında gönüllülük, %1’i muhasebecilik, %3’ü hayvancılık şeklinde cevaplandırmıştır. Bireylerin %5’i eksik bilgi vermiştir. Öncelikle verilen cevapların her şeye rağmen katılımcıların kendi eğitim durumlarıyla, mali durumlarıyla ve sosyal sermayeleriyle

ilişkili olduğu açıktır. Katılımcı yine de gerçekçi bir cevap vermeye çalışmıştır. Bu sınırlandırmaya rağmen, verilen cevaplar son derece kayda değer veriler sunmaktadır. Soruda verilen 10 meslekten üçü her bakımdan öne çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla devlet memurluğu, ticaret ve müteahhitliktir. Devlet memurluğu garanti işi ve sabit geliri sembolize eder ve Trabzon insanının en çok aradığı iki özelliği de haizdir. Ticaret, daha önce de belirtildiği üzere, Trabzon'da çekirdek bir grubun her zaman en önemli dünyalık anlayışı ve kazanç kapısıdır. Son olarak müteahhitlik ise, Trabzon insanının dünyalık kazanç adına aklına gelen ilk meslek ve meşguleyetlerden birisidir. Zira bu meslek, Trabzon insanının haleti ruhiyesine de, maddi dinamizmine de, dünyalık anlayışına ve para kazanma arayışına son derece uyumlu bir meslektir (Geniş bilgi için bakz. Alptekin ve Karyelioğlu, 2016). Bütün bu veriler, Trabzon insanının kendi parasıyla, kendi evini yapmaya, ticari olarak başkasının evini yapmaya ve kendi evinde oturmaya eğilimli, kendiliği güçlü bir insan tipolojisi sergileyen; dünya ve dünyalık anlayışı ve ekonomik kazançla ilgili zhiniyetinin de bütün bu özelliklere uygun olarak şekillendiğini göstermektedir.

Açık Uçlu Soruların Değerlendirilmesi

“En çok para kazandırdığını düşündüğünüz mesleklerden 3 tanesini yazar mısınız?” Sorusuna verilen cevapların dağılımı manuel olarak incelendiğinde en çok verilen 3 cevap ve bu cevapların oranları şöyledir;

Doktorluk mesleğinin en çok para kazandırdığını düşünen bireylerin sayısı, 100 kişi içinde 42'dir. **Avukatlık** ve **Ticaretin** en çok para kazandırdığını düşünenlerin sayısı birbirine eşit ve toplamda 33 kişidir. Son olarak da **Müteahhitlik** mesleğinin en çok para kazandırdığını düşünenlerin sayısı 29 kişi olarak belirlenmiştir. Doktorluk Trabzonlu'nun gözünde en temiz, en prestijli ve en çok para getiren meslek olarak en popüler meslektir. Nitekim Trabzon'da, tıp kazanana kadar defalarca çocuğunu üniversite sınavına girmeye teşvik eden bir çok ailenin bulunduğunu bu şehirde yaşayan hemen herkes yakinen bilirler. Diğer iki meslekten ticaret ve müteahhitlikle ilgili düşünceler ve yorumlar zaten daha önce de dile getirilmişti.

Para neden önemlidir? Sorusuna verilen kısa cevaplar değerlendirildiğinde en çok verilen cevaplar ve bu cevapların oranları şöyledir;

50 kişi “ paranın yaşamı devam ettirebilmek açısından önemli olduğunu” belirtmiştir.

14 kişi “ paranın geçim kaynağı olması ve geçimi sağladığı gerekçesiyle önemli olduğunu” belirtmiştir.

13 kişi “ paranın ihtiyaçları karşılaması yönünden önemli olduğunu” belirtmiştir.

Para manevi duyguların önüne geçebilir mi? Neden? Sorusuna en çok verilen cevaplar ve bu cevapların oranları şöyledir;

54 kişi “ Hayır, geçemez. Para ile hiçbir manevi duygu (Bu duyguların sevgi, saygı, bağlılık, insanlık, anne-baba-çocuk sevgisi olduğu bazı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.) satın alınamaz.” şeklinde cevaplandırmıştır.

21 kişi “ Evet, geçebilir. İnsanız, hırs yaparız ya da bazen paraya yenik düşebiliriz.” şeklinde cevaplandırmıştır.

11 kişi “ Geçip, geçmemesi duruma göre değişir.” şeklinde cevaplandırmıştır.

İlk 54 kişinin olumsuz cevabı zaten beklenen cevap olarak bir kenara bırakılırsa, son 32 kişinin verdiği cevaplar son derece kayda değerdir ve çalışmamızın hipotezlerini desteklemesi açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç meselesi bütün insanları yakından ilgilendiren bir konu olması bakımından önem arz etmektedir. Bu hususta ekonomi denince akla para, rekabet, sanayi, ticaret, ihtiyaç, kapitalizm, küreselleşme, modernleşme gibi kavramlar gelmektedir. Ekonomide yaşanan gelişim ve değişimler bütün toplumları yakından ilgilendirmektedir ve etkilemektedir. Modernleşme, rasyonelleşmenin diğer bir adı olarak ifade edilmektedir. Modernliğin benimsediği rasyonalite kültürlerden bağımsız ve evrenseldir. Ancak bütün kültürel bağlamlar tarafından kabul edilebilir olduğu iddiasının ters edildiği bir dönem var olmaktadır. Artık herkes için geçerli bir etik anlayışı yerine, kendi etnik, dinsel, kültürel bağların öne çıktığı emik bir çağda yaşadığımız ileri sürülmektedir. Bu nedenle gittikçe modern olmanın bireyselleşmek anlamına geldiğini kabul eden sosyolojik gelenek yerine, çoğul modernlikler, yerel modernlikler ve kültürel modernlikler gibi kavramlar öne çıkmaya başlanmıştır.

Türkiye’de son yüzyıla ait gelişmeler göz önünde bulundurduğumuzda, modernliğin bir değerden çok araç olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türk toplumunun yeniden analiz edilmesi

gerekmektedir. Türkiye bazı açılardan modern değerlerle uyumlu bir gelişim seyretse de, başka bazı açılardan durum hiç de öyle değildir. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, birey hayatının görece eşit şartlarda idame ettirilmesi, gelir dağılımında adalet gibi bir dizi hususta Türkiye sorunlarını çözememektedir. Türkiye’de ekonomik problemin can yakıcı düzeyde olduğunun en önemli göstergesi yoksulluktur. Bir taraftan yoksulluk giderek yaygınlaşırken; diğer taraftan da giderek zenginliğini artıran küçük gruplar oluşmaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran küresel kapitalizmdir. Dolayısıyla kapitalizmin emik ve etik değerlerden yoksun bir şekilde uygulanmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı da rafa kalkmaktadır. Bu açıdan günümüz Türkiye’si anayasasında yer alan sosyal demokrasinin değil, kapitalizmin Türkiye’si olma yolunda ilerlemekte ve aklın rehberliği anlamında modernliğini yitirmektedir. Türkiye’nin 81 vilayetinden biri olan Trabzon için de ekonomi konusunda kısmen aynı hususlar geçerlidir. Bu nedenle bu çalışmada, genel olarak Trabzon insanını tem edebilecek nitelikteki insanların dünya, dünyalık ile ilgili yargıları ve genel olarak ekonomik kazanç ile ilgili zihniyeti ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. ‘Yereli bilinmeyen bir toplumun geneli de bilinemez’ yargısından hareketle, “kolektif bilinç” kavramında da dile getirildiği üzere, ortalama vatandaşın dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç ile ilgili yargı ve algılarını belirlemek önem arz etmiştir. Genel olarak bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöyledir:

- Trabzon insanının genel olarak gelir durumu orta düzeydedir. Mülk durumu göz önüne alındığında katılımcıların nerdeyse yarısının mülkünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kazandıkları paranın yeterliliği konusunda ise cevaplar kabaca iki bölüme ayrılmaktadır. Katılımcıların yarısı kadarı yeterli olduğunu, yarısı kadarı ise yeterli olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen çoğunluk iş değiştirmeyi düşünmemektedir. Bu durum, kendisine dinamizm atfedilen Trabzon insanında bile, çalışma hayatıyla ilgili bir durağanlığın, muhafazakarlığın ve garanticiliğin geçer ilke olduğunu göstermektedir.

- Ortalama Trabzon insanının hayatında para önemli bir yere sahiptir. Çok para kazanmaya ve genel olarak paranın varlığına önem atfedilmektedir. Anket çalışmamızın sorularından birisi olan, ‘Para benim için önemlidir’ önermesine; benzer bir şekilde ‘Para olmadan saadet olmaz’ önermesine; “imkan olsa hangi meslekte çalışmak isterdiniz” ve “hangi mesleğin en fazla para kazandırdığını düşünüyorsunuz” sorularına verilen cevaplar, dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç algısıyla ilgili çalışma hipotezlerinin desteklendiğini ortaya koymuştur.

• Tabir yerindeyse parazit bir zenginlik ile şükürcü bir fakirlik konusunda çelişkili bir tablo ortaya çıkmaktadır. Trabzon insanı zenginliğe önem vermediğini belirtirken fakirliğin de oldukça can yakıcı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda Trabzon insanı için manevi yönü olmayan zenginlik çok cazip olmamakla beraber, ne kadar onurlu da olsa, fakirlik de can yaktığı gerekçesiyle istenmemektedir. Fakirliğin dindar bir çerçeve içerisinde olanı bile ortalama Trabzonlu insana cazip görünmemektedir.

• Trabzon insanının çok para kazanmaya önem verdiği hipotezini doğrular nitelikteki, meslek seçiminde ücretinin de göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır. Benzer bir şekilde, “para parayı çeker” yollu önermesine de katılımcılar büyük çoğunlukla olumlu bakmışlar ve onaylamışlardır. Trabzon insanı parayı işlevinin yanında, bir olgu olarak da önemli bulmakta ve önemsemektedir.

• Anket çalışmasının ilgili sorularında, birikimi değerlendirme yeri ve çalışma alanı olarak sırasıyla altının ve memurluğun bariz bir şekilde ön plana çıkması, ortalama Trabzon insanının hala serbest piyasa zihniyetine uzak olduğunu, garantici ve devletçi bir yaklaşıma sahip bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlarda eğitim seviyesinin düşük olması, kırsal ve geleneksel kültürün geçerli olması önemli bir etkiye sahiptir.

• Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri cevap ve yorumlar değerlendirildiğinde, Trabzon insanının çok para kazandıran meslekler seçiminde kısmen rasyonel tespitler yaptıkları görülmektedir. Paranın önemli olmasının gerekçelerini yaşamı devam ettirebilmek, geçimi sağlamak ve ihtiyaçları karşılamak olarak belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, ortalama Trabzon insanının dünya, dünyalık ve ekonomik kazanç ile ilgili algıları, eğilimleri ve tutumları temel bir kaç kavramda özetlenebilir. Bu kavramlar merkezden muhite, soyuttan somuta, dünyevi olandan dini olana doğru kabaca birey, bireycilik, kendilik, özgüven, kendine öncelik, bazan kendi önemini olabildiğince abartma, maddeye bu arada paraya işlevi ve bizzat kendisi için önem verme; garantcilik, bu kapsamda garanti meslekleri seçme eğilimi, garantili para biriktirme yolları, bu kapsamda altına, yatırım değeri için emlak ve özellikle daire satın almaya yönelme, devlet memurluğuna atanma arzusu; dinamizm ve bu kapsamda ticarete atılma ve bir daire parasıyla da olsa müteahhitliğe başlama olarak gündeme getirilebilir. Bütün bu soyut kavramları devlet, ticaret, müteahhitlik ve emlak olarak somutlaştırmak mümkündür.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Erdal (2005), “Nehir Tipi Santrallerin Türkiye'nin Hidroelektrik Üretimindeki Yeri/ The Place of River Type Power Plantsın Turkey Hydroelectric Production”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, 7(2), 1-24.

AYGÜN, Necmettin (2008), “XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Yapı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 5(17), 75-111.

BAKIREZER, Güven ve DEMİREK, Yücel (2010), **Trabzon'u Anlamak**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

DOĞANAY, Serkan (2005), “Trabzon İlinde Fındık Tarımı”, **Doğu ve Coğrafya Dergisi**, 233-252.

DOĞANAY, Serkan (2006), “Trabzon'da Çay Tarımının Coğrafi Esasları/Geographical Features of Tea Plantation in Trabzon”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 11(16), 89-110.

ERTİN, Gaye (1998), **Türkiye'de Sanayi**, Türkiye Coğrafyası, 165-184.

KARAÇAVUŞ, Ahmet (2010), “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Tarım”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Trabzon: Serander Yayınları, 47-70.

ÖKSÜZ, Melek (2006), **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, 1. Baskı, Trabzon: Serander Yayınları.

ÖNGÖR, Sami (1956), “Türkiye'de Mısır Tarımı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Coğrafya Dergisi**, 15(16).

SAĞLAM, Cemre Gizem ve ÜLKE, Aslı, “Nehir Tipi Santraller ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Örnekleri”, **4.Su Yapıları Sempozyumu**, 444-457.

TÜTÜNCÜ ESMER, Ayşegül ve diğerleri (2012), **Uluslararası Ticarete Trabzon Limanının Dünü, Bugünü ve Geleceği**, **Türk Deniz Ticareti Sempozyumu IV**, Trabzon.

YILMAZ, Özgür (2009), “Karadeniz'in Uluslar arası Ticarete Açılması ve Trabzon”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/7, Bahar 2009, ss. 359-382.